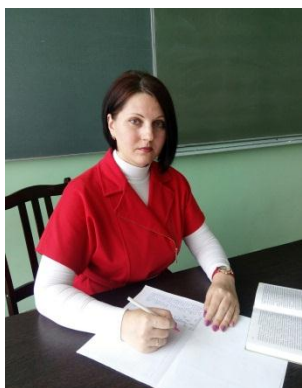

ВЫКАРЫСТАННЕ МЕТАДАЎ І ПРЫЁМАЎ ТЭХНАЛОГІІ РАЗВІЦЦЯ КРЫТЫЧНАГА МЫСЛЕННЯ ПРЫ РАЗВІЦЦІ КАМУНІКАТЫЎНЫХ НАВЫКАЎ НАВУЧЭНЦАЎ НА ВУЧЭБНЫХ ЗАНЯТКАХ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

*Г.М. Бяляева,
выкладчык беларускай мовы
вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі
УА “Рэчыцкі дзяржаўны педагагічны каледж”*

Анатацыя. У артыкуле раскрываецца сутнасць тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення, паказваецца магчымасць прымянення дадзенай тэхналогіі на занятках па беларускай мове, вызначаецца мэтазгоднасць яе выкарыстання для развіцця камунікатыўных навыкаў навучэнцаў.

Ключавыя словы: развіццё камунікатыўных навыкаў, тэхналогія развіцця крытычнага мыслення.

Сучасная канцэпцыя адукацыі мае на мэце выхаванне гарманічна развітай асобы, здольнай да эфектыўнай рэалізацыі сябе ў сферы будучай прафесіянальнай дзейнасці. Зносіны адыгрываюць важную ролю ў любой прафесійнай дзейнасці, а тым больш у дзейнасці педагагічнай, паколькі з’яўляюцца асноўным сродкам, пры дапамозе і ў працэсе якога настаўнік вучыць, выходзіць, вывучае вучняў з мэтай удасканалення вучэбна-выхаваўчага працэсу. Для настаўніка, такім чынам, камунікатыўная кампетэнцыя з’яўляецца прафесійна значнай і патрабуе спецыяльна арганізаванага навучання.

Таму працэс вывучэння мовы будучымі педагогамі павінен быць падпарадкаваны задачам фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі, пад якой прынята разумець сістэму моўных, маўленчых, уласна камунікатыўных ведаў, уменняў і навыкаў, якія забяспечваюць гатоўнасць да свабоднага маўлення. Разам з тым трэба браць пад увагу, што гэта яшчэ і ўменне правільна, дакладна, лагічна, дарэчна і выразна перадаваць свае думкі сродкамі мовы з улікам сітуацыі.

Сучасныя даследчыкі ў галіне метадаў развіцця крытычнага мыслення (М.В. Кларын, С.І. Заір-Бек, І.А. Загашаў, І.В. Муштавінская) пад кры-

тычным мысленнем разумеюць сукупнасць якасцей і ўменняў, якія абумоўліваюць высокі ўзровень даследчай культуры навучэнца і выкладчыка.

Е.М. Катонава ў сваіх артыкулах паказвае, што паасобку немагчыма фарміраваць і развіваць моўныя, маўленчыя і разумовыя асаблівасці чалавека. У адваротным выпадку высокія вынікі ў развіцці маўлення дасягнуты не будуць [1, с. 13]. Такім чынам, развіццё маўлення непарыўна звязана з развіццём мыслення.

Разуменне працэсу навучання як мэтанакіраванай дзейнасці па авалоданню спецыяльнымі ўменнямі і навыкамі садзейнічае таму, што навучэнец свядома выходзіць з сябе якасці, неабходныя ў далейшай прафесійнай дзейнасці. У прыватнасці, асоба, у якой на высокім узроўні сфарміравана камунікатыўная кампетэнцыя, валодае такімі рысамі, як скіраванасць на другога чалавека, эмпатыя, уменне адэкватна ўспрымаць сябе і іншых людзей.

Такім чынам, праблема фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі будучых настаўнікаў з'яўляецца асабліва актуальнай.

Аднак сучасная педагагічная практыка выявіла супярэчнасці, з якімі сутыкаюцца навучэнцы:

– паміж задачамі забеспячэння высокага ўзроўню агульнай адукаванасці навучэнцаў, ажыццяўлення індывідуальнай траекторыі іх развіцця і недастаткова высокім узроўнем камунікатыўнай кампетэнцыі;

– паміж рэпрадуктыўным характарам навучання і імкненнем асобы да творчага самавыражэння.

З мэтай выяўлення эфектыўнасці ў фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў педагагічнага каледжа былі прааналізаваны метады і прыёмы тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення.

Для дасягнення пастаўленай мэты вырашаліся наступныя задачы:

– вызначэнне ролі камунікатыўнай кампетэнцыі ў станаўленні прафесіянальнай кваліфікацыі педагога ў сучасных умовах;

– вызначэнне найбольш эфектыўных метадаў і прыёмаў тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення, накіраваных на фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі будучых педагогаў;

– дасягненне больш высокага ўзроўню развіцця камунікатыўнай кампетэнцыі будучых педагогаў праз актывізацыю іх творчай дзейнасці.

Камунікатыўная кампетэнцыя, на думку А.І. Літнеўскай, прадугледжвае авалоданне ўсімі відамі маўленчай дзейнасці і асновамі культуры вуснай і пісьмовай мовы, базавымі ўменнямі і навыкамі выкарыстання мовы ў жыццёва важных для данага ўзросту сферах і сітуацыях зносін [2, с. 345]. М.Р. Львоў падкрэслівае: “Камунікатыўная кампетэнцыя – тэрмін, які азначае веданне мовы, яе фанетыкі, лексікі, граматыкі, стылістыкі,

культуры мовы, валоданне гэтымі сродкамі мовы ў межах сацыяльных, прафесійных, культурных патрэб чалавека. Камунікатыўная кампетэнцыя – адна з найважнейшых характарыстык моўнай асобы, якая набываецца ў выніку натуральнай маўленчай дзейнасці і ў выніку спецыяльнага навучання” [3, с. 92].

Маўленчыя паводзіны патрабуюць валодання правіламі карыстання мовай, якія вызначаюцца наступнымі камунікатыўнымі фактарамі: сферай маўлення, тэмай, камунікатыўнай задачай, сітуацыяй, удзельнікамі. Для вызначэння сфарміраванасці камунікатыўнай кампетэнцыі недастаткова выявіць уменні і навыкі навучэнцаў будаваць тэкст без памылак ва ўжыванні слоў, у пабудове сказаў, узровень ведаў па тэорыі маўлення. Суразмоўца павінен правільна, дарэчна, дакладна, лагічна і выразна перадаваць свае думкі з улікам маўленчай сітуацыі. Таму галоўным для паспяховага фарміравання камунікатыўнай асобы з’яўляецца ўменне разумець, ставіць і вырашаць розныя па характары камунікатыўныя задачы, гэта значыць уменне правільна і аптымальна выкарыстоўваць сваю маўленчую і мысліцельную дзейнасць у зносінах з іншымі людзьмі і сродкамі інфармацыі.

Фарміраванне камунікатыўных кампетэнцый у навучальным працэсе магчыма пры выкарыстанні розных формаў, метадаў і прыёмаў, аднак асабліва актуальнымі ў цяперашні час прадстаўляюцца прыёмы тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення, якія задавальняюць патрэбу навучэнцаў у творчасці, развіваюць здольнасць да лаканічнага выказвання думак у вуснай і пісьмовай формах, актывізуюць разумовую дзейнасць і такім чынам спрыяюць паспяховаму фарміраванню камунікатыўных кампетэнцый.

Тэхналогія развіцця крытычнага мыслення дазваляе вырашаць задачы:

- 1) адукацыйнай матывацыі: павышэння цікавасці да працэсу навучання і актыўнага ўспрымання вучэбнага матэрыялу;
- 2) культуры пісьма: фарміравання навыкаў напісання тэкстаў розных жанраў;
- 3) інфармацыйнай пісьменнасці: развіцця здольнасці да самастойнай аналітычнай і ацэначнай работы з інфармацыяй любой складанасці;
- 4) сацыяльнай кампетэнтнасці: фарміравання камунікатыўных навыкаў і адказнасці за веды.

Выкладчык, займаючыся арганізацыяй працы па развіцці камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў, павінен кіравацца пэўнымі палажэннямі, прынцыпамі:

– прынцып камунікатыўнай крэатыўнасці навучання. Ён накіраваны на тое, каб у працэсе маўленчай дзейнасці ў навучэнцаў развіваліся эмацыйная сфера, эмпатычныя і рэфлексійныя здольнасці. Крэатыўнасць у

навучанні спрыяе фарміраванню прадуктыўных уменняў навучэнцаў і выпрацоўцы розных варыянтаў паводзін у адпаведнасці з умовамі камунікацыі. Гэтаму, зразумела, будуць дапамагаць цікавыя, неардынарныя заданні, якія настройваюць на творчасць, пошук нестандартных рашэнняў і арыгінальных выказванняў;

– прынцып стварэння камунікатыўна-культурнай прасторы ў працэсе навучання беларускай мове вызначае распрацоўку маўленчай сітуацыі з дапамогай разнастайных тэкстаў, якія дэманструюць узор ужывання моўнага матэрыялу ў маўленні, апісваюць умовы камунікацыі ў адпаведнасці з відамі суразмоўніцтва;

– прынцып стымулявання механізмаў маўлення арыентуе на вызначэнне інфармацыйнай і пабуджальнай мэт праз камунікатыўныя ўстаноўкі, якія накіраваны на стварэнне ў навучэнцаў патрэбы маўлення па-беларуску і спрыяюць унутранай падрыхтоўцы выказвання. Важнае значэнне мае дыдактычны матэрыял, які павінен быць узорам дакладнасці, выразнасці, вобразнасці маўлення.

Такія прынцыпы дазваляюць рэалізаваць ідэі камунікатыўна-дзеяснага падыходу ў навучанні беларускай мове, вызначаюць арганізацыю сістэмнай працы і распрацоўку вучэбных сітуацый, якія актывізуюць камунікатыўныя здольнасці навучэнцаў, спрыяюць развіццю моўных і маўленчых уменняў.

Неабходна так спланаваць работу, каб пры вызначэнні мэт і задач дзейнасці навучэнцы змаглі самастойна іх сфармуляваць. Неабходна заахвочваць навучэнцаў да творчага выканання заданняў, удасканалення ўмення задаваць пытанні і адказваць на іх, слухаць і абмяркоўваць часцей за ўсё супрацьлеглыя пункты погляду, каменціраваць свой адказ і адказ таварыша, працаваць у камандзе, узгадняючы свае пазіцыі, прымаць групавыя рашэнні. Так ствараецца сітуацыя поспеху і аптымальных умоў для рэалізацыі эфектыўных метадаў і прыёмаў фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі.

Абавязковым з'яўляецца стварэнне на ўроку неабходных умоў для ўсведамлення навучэнцамі самабытнасці і непаўторнасці беларускай мовы, для засваення адметнасці яе лексіка-граматычнай сістэмы. Работа па развіцці камунікатыўных здольнасцей навучэнцаў праводзіцца паэтапна, для кожнага этапа мэтазгодным з'яўляецца выкарыстанне пэўных відаў практыкаванняў.

Этапы развіцця камунікатыўных здольнасцей навучэнцаў:

I этап – каменціраванне пытанняў і адказаў, работа над паведамленнямі, складанне пытанняў з улікам зместу працы над праблемай або тэмай, адпрацоўка ўмення лагічнага і паслядоўнага выказвання;

II этап – работа над прастатой і выразнасцю маўленчага выказвання, адпрацоўка ўмення зрабіць сваё выказванне зразумелым кожнаму чалавеку, адпрацоўка ўмення выказаць сваю думку вобразна, ярка і коратка, адпрацоўка ўмення выкарыстоўваць рытарычныя пытанні;

III этап – адпрацоўка ўмення весці канструктыўны дыялог, адпрацоўка ўмення весці дыскусію, адпрацоўка ўмення ўдзельнічаць у канферэнцыях, гульнях і турнірах.

Самымі эфектыўнымі і дзейснымі з’яўляюцца інтэрактыўныя метады і прыёмы фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі, якія арыентаваны на больш шырокае ўзаемадзеянне навучэнцаў не толькі з выкладчыкам, але і паміж сабой, на дамінаванне іх актыўнасці ў працэсе навучання, работу з рознымі крыніцамі інфармацыі.

Падчас даследавання былі разгледжаны некаторыя віды заданняў, якія спрыяюць развіццю камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў на занятках па беларускай мове.

1-я група заданняў, накіраваных на фарміраванне вуснай камунікацыі:

1) пытанні і заданні праблемнага характару, якія прадугледжваюць выбар аднаго варыянту з некалькіх, размежаванне двух правільных варыянтаў, супастаўленне варыянтаў. Пры выкананні заданняў падобнага тыпу навучэнцам неабходна прыгадаць вывучанае раней, паназіраць, параўнаць, выявіць заканамернасць і на гэтай падставе зрабіць сваё адкрыццё новага. Важна вучыць будучых педагогаў не знаходзіць гатовы адказ у падручніку, прачытаўшы азначэнне, а думаць самастойна, бачыць заканамернасці, рашаць вучэбную задачу і фармуляваць вывады.

Мэтазгодным пры выкананні заданняў гэтай групы прадстаўляецца выкарыстанне прыёму “Мазгавы штурм” (група навучэнцаў стварае банк ідэй, абмяркоўвае пададзеныя прапановы, вызначае рацыянальнае ў іх, выбірае найбольш перспектыўную);

2) пошукавыя заданні этымалагічнага характару прымяняюцца з мэтай пашырэння слоўнікавага запасу навучэнцаў, развіцця цікавасці да мовы;

3) паведамленні на лінгвістычную тэму, навуковы даклад. Пасля выступлення праводзіцца аналіз маўленчых паводзін выступаючага.

Навучэнцы атрымліваюць заданне слухаць выступленні аднагрупнікаў, заўважаць памылкі, пры гэтым асабліва ўвага надаецца аналізу маўленчых памылак пры выступленні.

Мэтазгодным пры выкананні заданняў гэтай групы прадстаўляецца выкарыстанне прыёмаў тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення:

□ “Напісанне эсэ” (навучэнцы аргументавана асвятляюць пэўнае пытанне пры дапамозе вольнага пісьма на зададзеную тэму без правіл і абмежаванняў у форме невялікага нарыса);

□ “Кластар” (дапамагае навучэнцам свабодна і адкрыта думаць па тэме паведамлення, вызначаючы толькі тыя структурныя элементы ў інфармацыі, якія даюць магчымасць сістэматызаваць веды);

□ “Сінквейн” (патрабуе аналізу, сінтэзу і абагульнення інфармацыі ў кароткіх выразах, вучыць свядома выкарыстоўваць паняцці і вызначаць уласныя адносіны да праблемы);

□ “Ведаем, хочам даведацца, даведаліся” (навучэнцам прапануецца ўспомніць інфармацыю, якой яны валодаюць па дадзенай тэме, запаўняецца першая частка табліцы (*Ведаю*); прааналізаваць тое, што хацелі б даведацца па дадзенай тэме, запаўняецца другая частка табліцы (*Хачу даведацца*); падчас вывучэння тэмы або чытання тэксту запаўняецца трэцяя частка табліцы (*Даведаўся*)).

2-я група заданняў, накіраваных на фарміраванне пісьмовай камунікацыі:

1) навуковыя даследаванні мяркуюць арганізацыю працы навучэнцаў над той ці іншай праблемай з абавязковым прад’яўленнем вынікаў сваёй дзейнасці, актуалізуюць важнейшыя маўленчыя ўменні, удасканалююць уменне працаваць з тэкстамі розных стыляў і тыпаў маўлення.

Мэтазгодным пры выкананні заданняў гэтай групы прадстаўляецца выкарыстанне прыёма тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення “Піла” (пры працы з тэкстам навучэнцы разбіваюцца на невялікія групы. Кожны атрымлівае для распрацоўкі падтэму або частку тэксту. Адбываецца абмен інфармацыяй у групе, кожны з’яўляецца экспертам у сваім пытанні. Усе слухаюць адзін аднаго, задаюць пытанні, робяць паметкі). Выкарыстанне гэтага прыёма з’яўляецца асабліва карысным пры рабоце з будучымі педагогамі, так як вучыць іх падаваць інфармацыю, назіраючы за рэакцыяй успрымання, і такім чынам удасканалюваць свае навыкі выкладання вучэбнага матэрыялу;

2) сачыненні, падрыхтоўка артыкулаў у СМІ з улікам мэтавай аўдыторыі.

Сачыненні фарміруюць уменне пераносіць і звязваць веды з розных абласцей, разважаць над вядомымі фактамі і з’явамі.

Мэтазгодным пры выкананні заданняў гэтай групы прадстаўляецца выкарыстанне прыёма тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення “Двайны дзённік” (складаецца з дзвюх частак: цытаты і думкі, пачуцці, асацыяцыі. Пры чытанні новага тэксту звяртаецца ўвага на цытаты, якія прымусілі задумацца, выклікалі якія-небудзь пачуцці, эмоцыі, робяцца запісы ў дзённіку. Гэты прыём дае магчымасць звязаць змест тэксту са сваім асабістым вопытам).

Метады, арыентаваныя на пісьмовую камунікацыю, дазваляюць навучэнцам здабыць вопыт у зборы інфармацыі, яе апрацоўцы і

падрыхтоўцы тэкстаў артыкулаў, паведамленняў для сайта каледжа, газеты “Веснік каледжа”.

Для эфектыўнай арганізацыі працы па забеспячэнні развіцця камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў неабходна выявіць узровень сфарміраванасці навыкаў навучэнцаў, атрыманыя дадзеныя заносзяцца ў табліцу маніторынгу (табл. 1). Крытэрыі сфарміраванасці навыкаў павінны выяўляюць не толькі ўменне правільнага адбору і арганізацыі сродкаў маўлення, а перш за ўсё канстатаваць узровень валодання правіламі моўных паводзін у пэўных сітуацыях суразмоўніцтва. Для вызначэння сфарміраванасці камунікатыўнай кампетэнцыі недастаткова выявіць уменні і навыкі навучэнцаў будаваць тэкст без памылак ва ўжыванні слоў, у пабудове сказаў, узровень ведаў па тэорыі маўлення. Неабходна засведчыць ступень вылодання ўласна камунікатыўнымі ведамі, уменнямі і навыкамі, камунікатыўнымі тактыкамі маўлення – уменнямі і навыкамі выбіраць і выкарыстоўваць моўныя сродкі ў залежнасці ад мэты і ўмоў маўлення, арганізоўваць зносіны ў адпаведнасці з правіламі паводзін ў пэўных сітуацыях. Без уліку этычнага аспекту маўлення немагчыма гаварыць пра камунікатыўнае развіццё навучэнца, фарміраванне яго камунікатыўнай кампетэнцыі. Для выяўлення ўзроўню развіцця камунікатыўнай кампетэнцыі будучых педагогаў адзначалася ступень сфарміраванасці іх навыкаў публічнага выступлення, вядзення дыялогу, пісьмовай камунікацыі.

Эфектыўнасць дзейнасці па развіцці камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў праз выкарыстанне метадаў і прыёмаў тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення пацверджана станоўчымі зменамі.

На аснове праведзенага даследавання па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў педагагічнага каледжа і яго практычнай рэалізацыі можна зрабіць наступныя высновы:

- ужыванне разгледжаных метадаў і прыёмаў павышае якасць адукацыі, спрыяе творчаму развіццю асобы навучэнца;
- сістэматычнае выкарыстанне заданняў, накіраваных на фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі, дазваляе не толькі падтрымаць пазнавальную цікавасць навучэнцаў да вывучэння беларускай мовы, але і ствараць матывацыю вучэння.

Такім чынам, праз актывізацыю творчай дзейнасці пры сістэматычным выкарыстанні найбольш актуальных у цяперашні час метадаў і прыёмаў тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення эфектыўнае фарміраванне камунікатыўных кампетэнцый навучэнцаў дасягае больш высокага ўзроўню.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Катонova, Е.М. Методика преподавания русского языка в начальной школе : курс лекций / Е.М. Катонova . Минск : Бел. гос. пед. ун-т, 2005. 324 с.
2. Литневская, Е.И. Методика преподавания русского языка в средней школе : учеб. пособие / Е.И. Литневская, В.А. Багрянцева. М. : Академический проект, 2006. 590 с.
3. Львов, М.Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка : пособие / М.Р. Львов. М. : Академия, 1999. 271 с.

№3 - 2019

Таблиця 1

***Вынікі ацэнкі камунікатывай кампетэнцыі навучэнцаў.
Стартавы зрээ***

	I узровень		II узровень		III узровень	
	колькасць навучэнцаў	% ад агульнай колькасці	колькасць навучэнцаў	% ад агульнай колькасці	колькасць навучэнцаў	% ад агульнай колькасці
Публічнае выступленне	11	40,7	13	48,2	3	11,1
Дыялог	7	26	12	44,4	8	29,6
Пісьмовая камунікацыя	14	51,9	10	37	3	11,1
Сярэднія паказчыкі		39,5		43,2		17,3

Таблиця 2

***Вынікі ацэнкі камунікатывай кампетэнцыі навучэнцаў.
Выніковы зрээ***

	I узровень		II узровень		III узровень	
	колькасць навучэнцаў	% ад агульнай колькасці	колькасць навучэнцаў	% ад агульнай колькасці	колькасць навучэнцаў	% ад агульнай колькасці
Публічнае выступленне	8	29,6	13	48,1	6	22,3
Дыялог	4	14,9	11	40,7	12	44,4
Пісьмовая камунікацыя	11	40,7	10	37	6	22,3
Сярэднія паказчыкі		28,4		44,4		29,6